

PROJECTE DE RECERCA

**Privació de llibertat de ciutadans i estrangers als països del sud mediterrani
(Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia)**

CONTINGUT

Presentació de la recerca	p. 5
Objectius de la recerca	p. 7
Equip d'investigació	p. 8
Metodologia de treball	p. 9
CAPITOL I	
Centres de menors	p. 13
CAPITOL II	
Centres d'internament per a estrangers	p. 176
CAPITOL III	
Centres penitenciaris	p. 197

PRIVACIÓ DE LLIBERTAT DE CIUTADANS i ESTRANGERS ALS PAÏSOS DEL SUD MEDITERRANI

(Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia)

EQUIP DE RECERCA

Coordinadors

Mónica Aranda

Iñaki Rivera

Coordinadora de l'Àrea de centres penitenciaris

Gemma Ubasart

Coordinador de l'Àrea de centres de menors

Alejandro Forero

Coordinador de l'Àrea de centres d'internament d'estrangers

Héctor Silveira

Miembros de l'Equip investigador

Andrés García

Alba Tarroc

Estelle Rodrigue

Georgina Pallavicini

Sara Verdugo

José Atilés

Jenny Gómez

Daniel Ortega

Isabel López

Thiago Monteiro

Domenico de Marco

Elena Melidou

Markella Sitara

Comitè Internacional de Validació

Antonio Pedro Dores (Universidade de Lisboa, Portugal)

Sophia Vidale (Democritus University of Thrace, Grècia)

Massimo Pavarini (Università degli Studi di Bologna, Itàlia)

Giuseppe Mosconi (Università degli Studi di Padova, Itàlia)

Patrizio Gonnella (Asociación Antigone, Itàlia)

Stefano Anastasia (Asociación Antigone, Itàlia)

Presentació de la investigació

Malgrat la proliferació de notícies que sovint es publiquen relatives a successos d'índole penal, les veritables magnituds que a l'actualitat posseeix la privació punitiva de la llibertat constitueixen encara un capítol desconegut i poc examinat des d'un punt de vista científic. Aquesta recerca pretén mostrar les magnituds que la privació punitiva de la llibertat assumeix en quatre països de l'anomenat "sud mediterrani": Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia. Semblant mostra, a més, pretén no ser tan sols una radiografia actual sinó mostrar les tendències i variacions que s'han produït en l'última dècada, això és entre els anys 2000 a 2009.

És necessari aclarir que normalment es (mal) entén el concepte de privació de llibertat restringint-ho pràcticament a l'àmbit dels centres penitenciaris. No obstant això, aquesta situació és molt més àmplia i el seu examen detingut ha de considerar també la situació no només carcerària, sinó dels centres de reclusió de joves i menors, com els d'internament d'estrangers.

Nombrosos interrogants s'obren davant l'existència de les institucions esmentades. Es poden només assenyalar alguns dels més rellevants:

- Existeix una correlació entre la situació de privació punitiva de la llibertat entre els quatre països analitzats, o no?
- Pot ser identificada en tal sentit una "zona comuna" *sud-europea?
 - Existeix una política penal, juvenil i d'estrangeria consensuada a l'àrea *sud-mediterrània o per contra cada país traça una política pròpia malgrat la seva comuna pertinença a l'àmbit europeu?
 - Observen aquests països unes situacions homologables?
 - Presenten tendències demogràfiques comunes a l'interior de les seves privacions punitives de la llibertat o no?
 - Quins són els costos econòmics del sector públic analitzat?

Aquestes preguntes van motivar l'interès científic per intentar la creació d'una sort de base de dades que mostrés les magnituds de les tres àrees de privació de la llibertat abans esmentades. Però per això ha de dir-se abans de res que en aquest estudi, en realitat, està concebut com la primera part d'una investigació més exhaustiva que hauria

de tenir la seva continuïtat. Volem amb això assenyalar que, ara com ara, l'Informe que aquí es presenta és una recollida quantitativa de la informació buscada. En una segona fase, la mateixa hauria de ser analitzada minuciosament per a la seva deguda interpretació (o anàlisi qualitativa) imprescindible per a una deguda comprensió d'alguns dels interrogants plantejats.

Això portaria a l'efectiva construcció d'un Observatori sobre la privació de llibertat en el sud-mediterrani, objectiu últim d'aquest projecte. És ben cert que ja existeixen ens similars –algun a nivell nacional i uns altres d'àmbit europeu– que realitzen alguna tasca d'observació, per exemple, de centres penitenciaris. Però, com ja es va dir anteriorment, la privació de la llibertat va molt més allà d'aquesta estricta consideració carcerària, d'una banda, i així mateix, l'estudi conjunt alhora que comparat del sud europeu assenyalava un objecte d'estudi específic i diferenciat.

A aquest propòsit, en la primera fase de les identificades abans, s'encamina la recerca que aquí es presenta.

Objectius de la investigació.

Precisant més els objectes d'estudi de la investigació presentada, ha d'assenyalar-se que la mateixa s'orienta al coneixement dels següents paràmetres:

- Anàlisi comparativa de la situació legal (normativa) que regula la privació punitiva de la llibertat de ciutadans i estrangers dins de **l'àmbit espacial** de Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia.
- Aquesta anàlisi es desenvoluparà dins de **l'àmbit temporal** comprès entre l'1 de gener de 2000 al 31 de desembre de 2009.
- La privació de llibertat examinada és la que afecta a: presos/es adults/es dels centres penitenciaris dels països assenyalats; joves i menors reclosos en els centres de menors de tals països; estrangers ingressats en els centres d'internament dels quatre països del sud Mediterrani.

Partint d'aquesta identificació, la present investigació pretén visualitzar els següents *ítems*:

- **Normatius:** s'indica la diferent normativa de caràcter processal, penal, migratòria i penitenciària dels citats països vigent en el decurs de la dècada examinada.
- **Demogràfics:** es publiquen els nombres totals de persones privades de llibertat en cadascuna de les tres magnituds investigades als quatre països al llarg de la dècada objecte de la recerca, així com la seva composició obeint a diversos criteris tals com: països de procedència, tipologia delictiva, sexe i edat i, en determinades situacions específiques, mesures processals adoptades i desagregació per mesures administratives resoltes.
- **Econòmics:** s'especifiquen, fins a on s'ha pogut precisar amb detall i elements de credibilitat els costos econòmics dels diversos sistemes

penitenciaris, dels centres de reclusió de menors i dels centres d'internament d'estrangers, així com els costos d'altres mesures com els decrets d'expulsió.

Equip d'investigació

Per al desenvolupament de la recerca assenyalada, l'Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans de la Universitat de Barcelona va comptar amb el suport de l'Oficina de la Pau i els Drets Humans del Departament d'Interior de la Generalitat de Catalunya, la qual va formular expressament un encàrrec explícit a l'Observatori per al desenvolupament del treball indicat.

En compliment del mateix, durant el segon semestre del 2009 i durant aquest any 2010, un equip d'investigadors de l'esmentat Observatori, va treballar per a l'obtenció d'una informació que, com després es veurà, no ha estat fàcil d'obtenir per raons molt diverses (des d'una inexistència de dades sistematitzades, a una certa reticència en algunes ocasions al lliurament d'aquesta informació, passant per les dificultats pròpies d'una diversa organització competencial entre els quatre països analitzats, entre altres raons).

Aquest equip d'investigació va disposar així mateix del suport dels membres del Comitè Internacional de Validació, conformat per diversos professors d'Universitats i Organitzacions no Governamentals dels països a examinar.

Metodologia de treball

Al llarg dels dos anys abans indicats, els membres de l'equip d'investigació van procedir a una recerca de les dades que s'han vingut esmentant.

Sense perjudici de les fonts específiques que en cada Capítol se citen, cap ara assenyalar que la recerca de dades es va realitzar per mitjà de les següents vies:

- Abundant bibliografia conceptual i estadística,
- Hemerografia especialitzada sobre privació de llibertat als quatre països,
- Serveis de traducció de les diverses llengües (portuguès, italià i grec) a les llengües catalana i castellana,
- Recerca mitjançant les diverses *web site* de les Administracions nacionals, regionals i (en alguns casos) provincials i municipals; així com de les diferents ONGs que se citen en cada cas,
- Sol·licitud d'informació cursada per l'equip d'investigació als òrgans públics amb competències en matèria de privació de llibertat,
- (en alguns casos) Visites personals per al manteniment d'entrevistes amb responsables tècnics i polítics de les Administracions competents.

Tal i com des del principi vam informar a l'Oficina de la Promoció de la Pau i Drets Humans el treball de recerca de l'Observatori va ser remès als socis europeus (Grècia, Itàlia i Portugal) amb la finalitat que ells validessin el seu contingut.

D'aquesta forma, el mes de juny van celebrar el *workshop* o trobada internacional de tots aquests acadèmics dels països europeus a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona per tal d'exposar-los les dades obtingudes .

DESENVOLUPAMENT DEL WORKSHOP CELEBRAT AL SALÓ DE GRAUS DE LA FACULTAT DE DRET DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA EN DATA 18 DE JUNY DE 2010

Durant tota aquesta Jornada l'Equip d'Investigadors de l'OSPDH va presentar, per àmbits temàtics, els resultats de la Recerca Preliminar fins la data de celebració d'aquesta *meeting* internacional.

Primerament, va fer ús de la paraula el Director de l'OSPDH, el Prof. Dr. Iñaki Rivera Beiras, qui va donar la benvinguda als representants dels països participants amb especial agraïment a les diferents universitats europees que participen com a *partners* d'aquest Projecte català-europeu.

Així mateix, es va realitzar la presentació per cadascú dels Caps dels diferents Equips de Treball d'aquest Centre de Recerca que han coordinat els diferents *workpackages* de la mateixa, com ara:

- L'Equip encarregat de la recerca de dades en temes de Centres de Menors;
- L'Equip encarregat de la recerca de dades en temes de Centres Penitenciaris;
- L'Equip encarregat de la recerca de dades en temes de Centres d'Estància temporal per a estrangers.

A continuació, cadascú dels esmentats Caps d'àrea temàtica van presentar, mitjançant l'ús de *power points* i altres medis tecnològics adients a les recerques de caire social, la conformació de la base de dades constituïda en el decurs de la recollida de dades de la dècada 2000-2009 dels quatre països objecte de la recerca comparada (Espanya, Portugal, Itàlia i Grècia).

Totes aquestes presentacions es van desenvolupar al llarg de tot el matí de la sessió a l'efecte i la resta del dia es va dedicar a les interpellacions i correccions efectuades pels membres del Comitè Internacional Científic de Validació.

D'aquesta manera durant tota la tarda es va procedir a una tècnica de refrendació de la informació obtinguda mitjançant les intervencions dels següents Professors, tal i com s'indica a continuació:

- En primer lloc, el Prof. Dr. Antonio Pedro Dores de Universitat de Lisboa (Portugal), va comentar la riquesa de les dades obtingudes, però va advertir d'algunes mancances de les informacions en matèria de menors.

- En segon lloc, el Prof. Dr. Giuseppe Mosconi de la Università degli Studi di Padova (Itàlia), va refrendar la informació recollida però va recomanar un canvi en l'estructuració futura de l'Informe Final de la recerca seguint criteris més de caràcter temàtic que geogràfics o de procedència.
- En tercer lloc, el Dr. Patrizio Gonella de l'Assoc. *Antígone* (Itàlia) va prestar una especial atenció a la informació de caràcter penitenciari italiana com a conseqüència dels problemes que s'originen de la manca de informació de la pàgina web ministerial italiana (*Ministero de Grazia e Giustizia*), mancança que va recomanar suplir amb unes indicacions de procedència d'ONG's i d'altres universitats italianes que han desenvolupat recerques semblants a l'interior de la República italiana.
- En quart lloc, el Dr. Stephano Anastasia de l'Assoc. *Antígone* (Itàlia) va procedir a la validació de les dades dels Centres d'Internaments de Menors i Estrangers italians assenyalant el deure de tenir cura amb les expressions lingüístiques pròpies de la legislació italiana que no sempre són equiparables a les denominacions legals espanyoles.

D'altra banda, resulta necessari destacar l'aportació rebuda de forma telemàtica, donada la impossibilitat d'assistència presencial al *workshop*, dels Professors Dr. Vassilis Karydis de la Universitat del Peloponnese (Grècia), la Profra. Dra. Sophia Vidali de la Democritus University of Thrace (Grècia), i finalment, la col·laboració amb el Comitè Europeu per a la Prevenció de la Tortura encapçalat pel seu President, el Dr. Mauro Palma, amb qui ja aquest Observatori ha col·laborat amb anterioritat a d'altres recerques.

Composició del Comitè Organitzador

- Dr. Iñaki Rivera Beiras, Director de l'OSPDH, Universitat de Barcelona
- Dr. Héctor C. Silveira Gorski, Director-Adjunt de l'OSPDH
- Dra. Mónica Aranda Ocaña, Cap d'àrea de Privació de Llibertat i Drets Humans de l'OSPDH
- Dra. Gemma Ubasart González, investigadora de l'OSPDH
- Sr. Alejandro Forero, investigador de l'OSPDH (Becari FI)

CONCLUSIONS

Després de tot quant s'ha exposat al llarg d'aquesta recerca, i per tal d'assenyalar algunes Conclusions a la mateixa, convé abans de res recordar algunes de les premisses inicials que es van plantejar a les primeres pàgines. Allí s'assenyalava que,

el present estudi, en realitat, està concebut com la primera part d'una investigació més exhaustiva que hauria de tenir la seva continuïtat. Volem amb això assenyalar que, ara

com ara, la qual cosa aquí es presenta és una recollida quantitativa de la informació buscada. En una segona fase, la mateixa hauria de ser analitzada minuciosament per a la seva deguda interpretació (o anàlisi qualitativa) imprescindible per a una deguda comprensió d'alguns dels interrogants plantejats.

Així mateix, assenyalem també, quant als objectius precisos de la investigació que la mateixa s'orienta al coneixement dels següents paràmetres:

- Anàlisi comparativa de la situació legal (normativa) que regula la privació punitiva de la llibertat de ciutadans i estrangers dins de l'**àmbit espacial** de Portugal, Espanya, Itàlia i Grècia.
- Aquesta anàlisi es desenvoluparà dins de l'**àmbit temporal** comprès entre l'1 de gener de 2000 al 31 de desembre de 2009.
- La privació de llibertat examinada és la que afecta a: presos/as adults/as dels centres penitenciaris dels països assenyalats; joves i menors reclosos en els centres de menors de tals països; estrangers ingressats en els centres d'internament dels quatre països del sud Mediterrani.

Partint d'aquesta identificació, aquesta recerca pretenia visualitzar els següents ítems:

- **Normatius:** s'indica la diferent normativa de caràcter processal, penal, migratòria i penitenciària dels assenyalats països vigent al llarg de la dècada examinada.
- **Demogràfics:** es publiquen els nombres totals de persones privades de llibertat en cadascuna de les tres magnituds investigades als quatre països al llarg de la dècada objecte de la recerca, així com la seva composició obeint a diversos criteris tals com: països de procedència, tipologia delictiva, sexe i edat i, en determinades situacions específiques, mesures processals adoptades i desagregació per mesures administratives resoltes.
- **Econòmics:** s'especifiquen, fins a on s'ha pogut precisar amb detall i elements de credibilitat els costos econòmics dels diversos sistemes penitenciaris, dels centres de reclusió de menors i dels centres d'internament d'estrangers, així com els costos d'altres mesures com els decrets d'expulsió.

Bé, amb tals precisions i condicionants, podem extreure algunes conclusions preliminars que haurien de tenir la seva continuïtat amb la següent fase del treball que, esperem, rebi l'impuls necessari per a la seva continuïtat posterior. Sense perjudici d'això, al moment de finalitzar aquesta primera etapa, podem assenyalar algunes de les següents conclusions, no sense abans indicar, de manera clara i general que, sense cap dubte,

Espanya és, dels quatre països analitzats, el que amb notòria diferència experimenta un creixement espectacular en els índexs de creixement de totes les formes de privació de llibertat aquí tractades.

Més enllà d'aquesta genèrica i clara conclusió, parcialment i en concordança amb els capítols de la present investigació, podem agrupar les següents conclusions.

1. En l'àmbit dels centres de reclusió de menors.

ESPANYA

Quan es refereix als Centres de menors, crida l'atenció el procés de gradual privatització de la gestió d'aquests Centres en la pràctica totalitat de l'Estat espanyol (excepte Catalunya).

Així mateix, quant al nombre de Centres de menors existents, el seu augment ha estat realment significatiu arribant a més que duplicar-se en una dècada (d'uns 47 per 2001, a més de 100 en 2009).

Això es reflecteix també en un augment molt significatiu del cost econòmic d'una privació de llibertat com l'examinada que, com podrà observar-se en el capítol corresponent, ha crescut també significativament.

També en el mateix apartat relatiu als centres de menors a Espanya cal ressaltar el gran increment de la població estrangera en els centres educatius que si bé a l'inici de la dècada era inferior a la població nacional, en dates recents era ja lleugerament superior a la mateixa.

PORTUGAL

Pot assenyalar-se, com a mínim, una tendència diferent a l'assenyalada per a Espanya atès que no es dona a Portugal ni l'augment significatiu de menors privats de llibertat ni, en conseqüència, l'augment econòmic pressupostari derivat del mateix. Així mateix, la presència d'estrangers reclosos en centres de menors representen aproximadament el 20 % del total).

GRÈCIA

Un fenomen similar, des del punt de vista de la composició poblacional dels centres de menors es verifica a Grècia on el nombre de menors estrangers privats de llibertat també ha experimentat un ascens notable (arribant ja a ser les 2/3 parts del total).

Des del punt de vista econòmic, ha de ressaltar-se la falta d'una informació detallada i sistematitzada a aquest efecte, la qual cosa redunda en una opacitat que dificulta seriosament l'accés a la informació (malgrat la quantitat de gestions que es van realitzar a aquest efecte, fins i tot de manera presencial per una investigadora grega al Ministeri de Justícia a Atenes).

ITÀLIA

Com en el cas de Portugal, a Itàlia la població privada de llibertat en centres de menors ha romàs bastant estable al llarg de la dècada examinada (vegint-se els quadres, estadístiques i gràfiques sobre aquest tema).

Tornant als interrogants inicials sobre una hipotètica política penal comuna en la matèria analitzada, si per exemple s'atén a la simple delimitació de la responsabilitat

penal als quatre països, si bé en ells la majoria d'edat es fixa als divuit anys, no obstant això, l'edat mínima, abans de la qual no s'és penalment responsable varia: a Itàlia i Espanya és als 14 anys, a Grècia als 13 (en realitat és a partir dels 8 anys però fins als 13 no pot haver-hi privació de llibertat) i a Portugal als 12 anys.

2. En l'àmbit dels centres d'internament d'estrangers

D'entrada ha de destacar-se aquí la gran dificultat que els investigadors han tingut a l'hora d'obtenir les dades necessàries. En tal sentit, la falta d'informació transparent ha dificultat seriosament la tasca investigadora al punt que no s'ha pogut oferir en alguns anys el total d'informació que es pretenia.

Això redunda justament en la idea primària d'aquesta recerca com és, precisament, la de defensar la necessitat de crear un Observatori permanent sobre privació de llibertat als països del sud europeu, porta d'entrada d'uns importants fluxos migratoris.

Així mateix, i recordant una vegada més els interrogants inicials sobre una hipotètica política penal comuna en matèria de fluxos migratoris, cal destacar la molt diferent mena de categories de persones no nacional en situacions *d'aprehensió, detenció, internament* (a més de les expulsions).

La gran disparitat en l'aplicació de mesures als quatre països examinats, impedeix parlar d'una política comuna en la matèria. Per exemple, quan es refereix a persones estrangeres detingudes, pot assenyalar-se que

GRÈCIA

Entre el 200 i el 2002 va experimentar un cert descens que es va mantenir més o menys estable fins a 2004 para, a partir de 2005, iniciar un ascens sostingut.

ESPANYA

Ha anat mantenint un creixement moderat però sostingut sempre al llarg de la dècada, quant a població estrangera detinguda.

ITÀLIA

Ha mantingut una oscil·lació de lleus augments i descensos.

PORTUGAL

És el país que menys població d'aquest tipus va presentar en tota la dècada i a més d'una manera pràcticament invariable.

3. En l'àmbit dels centres penitenciaris

Igual que en apartats anteriors s'ha assenyalat, la falta d'una informació transparent i també sistematitzada sobre el sector penitenciari ha estat notòria, en uns llocs més que en uns altres.

Així, per exemple, quan es refereix a l'àmbit dels costos econòmics dels sistemes penitenciaris examinats, cal destacar la falta d'informació clara en el cas d'Itàlia i també en el cas de Grècia.

Pel que fa a l'evolució de les poblacions empresonades, podem apreciar les següents diferències.

GRÈCIA

Des de l'any 2000, amb poc més de 8.000 presències empresonades, durant el primer quinquenni va experimentar un nivell contingut i és solament a partir de 2005 quan comença un increment moderat encara que sostingut.

ESPANYA

En el cas espanyol, és l'any 2000 quan se supera la xifra de 45.000 presos per accentuar a partir de llavors un creixement sostingut i imparable que no solament li situa al capdavant dels índexs d'empresonament a Europa, sinó que s'apropa en el present a l'emblemàtica xifra de les 80.000 presències. Aquest augment no té comparació possible en cap dels altres països examinats.

ITÀLIA

A partir de l'any 2000 supera la seva xifra de 54.000 persones privades de llibertat a les seves presons i durant el primer quinquenni presenta un creixement sostingut fins a aconseguir gairebé la xifra de 60.000 presos per 2005. Conseqüència de l'Indult concedit en la república italiana, per 2006 la xifra es redueix a uns 39.000 reclusos, experimentant així un descens notable, encara que a partir del següent any comença novament un increment sostingut.

PORTUGAL.

Pot assenyalar-se que la dècada s'inicia amb una xifra d'unes 12.000 presències empresonades i que, excepte oscil·lacions en els anys posteriors, la xifra es manté més o menys estable al llarg de la dècada podent parlar-se així d'una contenció demogràfic penitenciària.

* * * * *

Per acabar, ara com ara, s'ha d'assenyalar que les breus Conclusions presentades demostren -com reiteradament s'ha fet notar- la necessitat de continuar aquesta investigació, de contrastar més la informació preliminar que s'ha obtingut i, especialment, la imprescindible tasca interpretativa que una altra investigació qualitativa pot aportar. Confiem que estem recorrent aquest camí que requereix la continuïtat assenyalada. En aquesta adreça podrà treballar-se en honor d'una observació detallada de les magnituds, condicions, costos i altres implicacions que provoca el manteniment de tots els sectors que afecten a la privació de la llibertat de ciutadans i estrangers en el context de les modernes societats democràtiques.